



Ola Larsmo

En strid om moderniteten

Vad betyder egentligen det svenska nej till Euron?

Det svenska nej till euron har tolkats som ett uttryck för självtillräcklighet och isolationism. Stämmer det? Nej knappast, menar Ola Larsmo och ser i den svenska debatten om Europa två olika moderniteter stå emot varandra, två djupt skilda sätt att se på framtiden. Svenskarna vill omfatta den ena och avvisa den andra.

Den 9 september 2003 sitter jag på tåget och lyssnar på en radiodebatt mellan den svenska högern och den svenska vänstern. Det är fem dagar kvar till folkomröstningen om EMU. Högerns representant, den moderate partiledaren Bo Lundgren, uttrycker sig mycket vagt. Han talar om anslutningen till den monetära unionen som ett fredsprojekt, som vägen framåt, det hela väldigt svårt att förhålla sig kritiskt till. Vänsterpartiets representant, EU-parlamentarikern Jonas Sjöstedt, är tydligare. Det betyder inte att han är mer lättbegriplig: han talar upprört om saker som "överstatlighet" och "federalism" och man förstår att detta är något så farligt att han inte ens behöver förklara varför. Hur intresserad jag än är av själva sakfrågan blir debattens rituella positionerande alltför tröttande för att jag ska orka lyssna: när jag blundar ser jag framför mig en bild av två små sköldpaddor som otympligt försöker sig på ett litet slagsmål i ett akvarium. Jag stänger av min radio.

Det är dagen före attentatet mot Sveriges utrikesminister Anna Lindh.

Kort ögonblicksbild från folkomröstningskvällen den 14 september 2003, när resultatet växer fram på tv-skärmarna: Utfallet visas på så sätt att de regioner som röstat nej målas gula på en stor Sverigekarta; de som röstat ja har blå färg. "Nu är det dags för den första säkra prognosen", säger programledaren i den svenska public-service-kanalen SVT. En karta tonar fram på skärmen. Hela Sverige blir plötsligt gult, med två undantag: huvudstaden Stockholm och miljonstaden Malmö i söder. Ensamma lyser de blå. "Det här kan nog inte stämma" säger programledaren och blir sedan osäkert tyst en stund. Sedan återkommer hon: "Jo, jag får bekräftat att detta faktiskt är en korrekt bild av läget just nu."

Hur ska man förstå valutfallet, där Sverige med en stor majoritet sade nej till en anslutning till EMU – och därmed till en bärande del av Maastrichtavtalet? Är det som besvikna representanter för ja-sidan velat göra gällande: att svenskarna blir alltmer isolationistiska, att man inte känner sig som en del av "Europa", att man uppfattar sig som i någon mening litet "finare" än sina europeiska grannländer?

Den respekterade journalisten och samhällsdebattören Göran Rosenberg skrev så här, i en artikel i *Dagens Nyheter* (10/9 2003), strax före folkomröstningen:

Kort sagt tog vi aldrig konflikten om bilden av Sverige. Vi tog aldrig konflikten mellan bilden av nationell självtillräcklighet och bilden av övernationellt beroende. Mellan föreställningen att vi rör oss bäst själva och föreställningen att vi rör oss bättre tillsammans med andra. Mellan enhetlighetens samhälle och mångfaldens. Mellan berättelsen om folkhemmet och berättelsen om Europas folk. Sverige går följaktligen och bär på en gömd konflikt om vad slags samhälle vi är eller tror oss vara. Gömd därför att den skär genom alla stora partier och rör vid så djupt rotade föreställningar att ingen vågar släppa fram den till ytan och nämna den vid namn och lägga fram den till osäkrad debatt. Våra folkomröstningar har i praktiken fungerat som en metod för konfliktundvikande, inte som en metod för konflikthantering. Vad konflikten i grunden gäller är två oförenliga bilder av Sveriges plats i världen. Vad vi i praktiken tillhållits att folkomrösta om är ett ja- och ett nejalternativ för hur Sverige ska förbli vad det alltid har varit.

Är det som Rosenberg och flera andra ja-röstare vill göra gällande? Att det svenska nej till EMU handlar om självtillräcklighet och svensk isolationism?

Svaret är nej. Och ja. Och nej igen. I det svenska nej ligger skikt på skikt av betydelser, där ett av dem säkerligen handlar om rädsla för de stora sammanhangen, en vilja att sluta sig inåt, förtränga olika aspekter av globaliseringen – ett sentiment som den lilla men gälla extremhögern gjort sitt bästa för att exploatera. Men allvarigare är att många tongivande debattörer väljer att enögt avfärda det svenska nej som konservatism eller brist på förståelse av vad som stod – och står – på spel i den europeiska politiska integrationen. Jag menar att man, om man nöjer sig med ett sådant perspektiv, gör sig dum på ett förödande vis. Man missar en viktig poäng som handlar om själva moderniteten. Europas modernitet, hur den ser ut, hur den skall konstrueras.

Jag är övertygad om en sak. Och det är att de som röstade ja i denna folkomröstning gjorde det av omsorg om det moderna.

Och de som röstade nej gjorde det av exakt samma skäl.

Vad som blir synligt i valresultatet, sedan man sorterat bort vaneröstarna ("mitt parti tycker så") och de som röstade nej av rädsla för alla sorters förändringar, blir något mycket intressant synligt. Nämligen en strid om moderniteten. Dess innebörd. Även om diskussionen nu stillnat finns frågorna kvar: det ställdes under för- och eftervalsdebatten viktiga frågor om demokratins framtid – den svenska och den europeiska. Ingen skiljer idag längre på dessa: på gott och ont hänger de ihop i såväl ja- som nej-röstarnas perspektiv.

Ser man tillbaka på den svenska valkampanjen kan man dela in den i flera steg. Den första präglades av samma taktik som tidigare folkomröstningar i Sverige, till exempel den om utbyggnaden av kärnkraften 1980 (en knapp majoritet för) eller den om EU-anslutningen 1994 (återigen en knapp majoritet för). De tongivande politikerna presenterar under våren valfrågan som en teknikalitet, en mindre fråga som bör klaras av så snabbt som möjligt. Den formulering man bestämmer sig för ska stå på valsekeln handlar kort och gott om införandet av euron som svensk valuta. Byta pengar. Och så förblir också frågan formulerad under en stor del av sommaren och själva valupptakten. Det är en valutareform. Så förflyter debattens första fas, som enligt min åsikt

sträcker sig över sommaren 2003. Ingen kan ännu ana att detta skall bli en av de mest affekterade valkampanjerna på mycket länge. Och en av de sorgligaste.

I början av juni publicerar så morgontidningen *Dagens Nyheter* en intressant debattartikel med rubriken "nejsägarna sviker global solidaritet" där ett antal kända vänsterdebattörer tillsammans slår fast att ett ja i EMU-frågan är att betrakta som ett steg mot en ökad demokratisering av Europa och ekonomisk demokratisering över huvud. Tanken är den centrala för den EU-positiva delen av vänstern; att politiken måste återerövra initiativet från marknaden och att vägen till en sådan upprättelse för demokratin går via en gemensam valuta och gemensamma finansiella institutioner.

Artikeln var ur ett svenskt perspektiv tyvärr tämligen originell. Den partipolitiskt organiserade delen av den svenska vänstern, främst Vänsterpartiet, det svenska gröna partiet och socialdemokratins vänsterflygel har ända sedan åttiotalet intagit en skarpt EU-kritisk hållning. DN-artikeln bröt med denna linje. Detsamma gjorde det nummer av den svenska vänstertidskriften *Arena* som utkom i april och som i positiva ordalag framhöll federalism och överstatlighet, just de saker som EU-parlamentarikern Sjöstedt varnade för i radiodebatten, som vägen mot en sameuropeisk välfärdsstat.

Vad som blir synligt här är något mycket intressant. Nämligen en spricka inom den svenska vänstern; en spricka som går mellan två versioner av moderniteten. Vilket är det mest förnuftiga om man vill bygga ett samhälle som präglas av välfärdsstatens institutioner – fri utbildning, offentligt finansierad sjukvård, skatter och transfereringar som utjämnar inkomstgapen snarare än fördjupar dem?

Ska man hålla fast vid den svenska välfärdslösningen, så som den tog form under efterkrigstiden, en välfärdslösning med allt större sprickor?

Eller ska man satsa på att bygga en större version, som täcker hela Europa?

Kommer hotet mot en sådan välfärdsstat utifrån?

Eller kommer det rentav inifrån?

Där har vi ett antal frågor som den svenska vänstern skyggat inför. Det kan den inte längre göra.

Det finns en svensk självbild som vi måste försöka diskutera om vi skall förstå det svenska nej i folkomröstningen. Det är en självbild som kan framstå som mycket naiv i sin narcissism. (Men gäller inte det alla "nationella självbilder", som alltid präglas av gränslös självöverskattning och lika ofta av ett bottenlöst självförakt?)

När Sverige i kriget mot Ryssland år 1809 förlorade Finland var det sista spiken i kistan för en svensk, nordeuropeisk stormakt som egentligen börjat falla sönder i samma ögonblick som den kom till i samband med sextonhundratalets religionskrig. Ett litet land i kartans utkant stred under tvåhundra år för att hålla samman ett hopplöst och svullet imperium. Naturligtvis gick det åt skogen.

Under tidigt artonhundretal når nationen Sverige ett bottenläge, präglad av dekadens och upplösning. Sverige före statskuppen 1809 påminner inte så litet

om ett Sovjet när det imperiet vittrade bort; alkoholen är den vanligaste dödsorsaken bland män, nativiteten är negativ, sjukdomar rasar, ekonomin har gått i baklås. Städerna krymper. Över eländet härskar en nyckfull och halvgalen kung. I samband med ett sista krig med ryssarna 1809 förloras hela Finland, som dittills tillhört Sverige, och nationens territorium har med ens halverats.

Statskuppen är första steget i något nytt. Det är ingen slump att dagens svenska författning har sina rötter i 1809 års grundlag. Vid denna punkt börjar ett nytt ethos ta form, som mycket tydligt rör sig bort från de ruttna stormaktsdrömmarna. Den svenska romantiska poeten Esaias Tegnér skriver 1810 i sitt nationalistiska epos "Svea" (på perfekta alexandriner) att det handlar om att "Inom Sveriges gräns/erövra Finland åter". Dikten fortsätter att slå fast att en ny storhet inte skall byggas på territorium utan på en ny statsbildning: "Se, upp till statens nya tempel tåga/ej skilda stånd, men blott ett brödrafolk". Den sorts stormakt man vill bli handlar om det *moderna*; de gamla gudarna har dött, och nu byggs istället kanaler. Han skriver faktiskt så; bygget av Göta Kanal, det första stora infrastrukturbygget i Sverige som drar igång just 1809–10, framhålls i denna romantiskt–nationalistiska hymn som vägen till ett "nytt" Sverige. Det allra intressantaste är kanske att skalden har rätt. Det är i denna modernitet som landet Sverige nu vill söka sin framtid; vägen bort från de ruttnade stormaktsdrömmarna går via en erövring av "det nya".

Samma poet, sedermera biskop, konstaterar vid seklets mitt att Sveriges radikalt ökade befolkning kan tillskrivas tre faktorer: "freden, vaccinet och potäterna". Vid artonhundratalets mitt slår en folkskolereform fast att alla barn skall få likvärdig grundutbildning. Samtidigt börjar de rikstäckande järnvägarna byggas. Den snabbt växande befolkningen är ett problem som mer eller mindre löses med den vanliga metoden; utvandring till USA.

Detta ska inte bli en svensk historieskrivning. Men det är ibland aningen skrattretande när svenska ekonomer på högerkanten förundrat ställer sig frågan om varifrån de snabba ekonomiska och industriella genombrotten vid sekelskiftet 18/1900 egentligen kommer. Ingen har hittills, såvitt jag vet, i det sammanhanget erinrat sig folkskolereformen och tillgången på utbildad arbetskraft. (Ändå handlar det om ett trick som Irland just nu upprepar.)

Poängen i denna minihistorik handlar egentligen inte om vad som är sant eller falskt, utan hur svensken sett på sin egen historia. Naturligtvis har en sådan modernisering ett pris, och detta pris har sannerligen diskuterats under senare år – från skammen inför en undfallenhet mot Tyskland i två världskrig till den steriliseringsdebatt som gick över Europa för några år sedan. Men i svensk litteratur ser man spåren av en särskild myt, en myt många kan tycka sig se avbildad i sin egen släkthistorik: Exodusmyten. Uttåget ur om inte slaveriet så dock fattigdomen.

Det har strängt taget funnits två perioder då svenskar kunnat byta klass, snabbt röra sig från "enkla omständigheter" till reellt välstånd. Dels under det sextonhundratalet som ser framväxten av en enorm administration för det växande imperiet, då man inte kunde vara för kräsen och konventionell utan snabbt tvingades exploatera de militära och kamerala begåvningar som fanns. Dels under nittonhundratalet, då många svenskar kunde gå från enklare jobb i jordbruk och industri till mer avancerade, inte minst genom en snabbt växande offentlig sektor som hungrade efter lärare, sköterskor och tjänstemän. Länge såg växten av skattefinansierade tjänstesektorn ut som en direkt parallell till en välmående industrisektor – som ofta hade starka band till staten och

skattefinansierade verksamheter. ASEA växte med kopplingar till utbyggnaden av vattenkraften och järnvägen. Ericsson växte fram i symbios med det statliga Televerket (Sverige var tidigt ett av världens mest telefontäta land). Tidigare viktiga läkemedelsindustrier som Astra och Pharmacia hade starka band till såväl en snabbt växande offentlig sjukvård som till universiten. Att den offentliga sektorn har haft, och har, ett så starkt folkligt stöd i Sverige handlar inte bara om ett mer eller mindre dunkelt egenintresse ("plånboksfrågor", brukar det heta i debatten) där man strävar efter billig och bra sjukvård eller utbildning – utan även om att många svenskar mer eller mindre uttalat ser denna som en modernitetsmotor. Sociala och vetenskapliga framsteg var länge två sidor av samma mynt. Tekniska landvinningar (telefonen, radion, TV:n, bilen) hängde intensivt samman med en social klättring och social utjämning (alla hade råd med dem).

Så ser det också ut i många andra länder. Det är en springande punkt; jag tror inte att särskilt många svenska medborgare någonsin betraktat sig som *exklusivt* moderna. Däremot har man, under en period, och högmådig, uppfattat sig som ett avantgarde, men i fas med andra uttryck för det moderna, vare sig dessa uppenbarade sig i USA eller det pånyttfödda Tyskland eller i tredje världens demokratiseringssträvanden. (Banden mellan svensk socialdemokrati och ANC var starka från sextioalet och framåt.) En sådan självsyn underblåstes också gärna av politiker och skribenter såväl inom som utom landet: jag minns ännu hur jag som tonåring hemma hos en släkting hittade ett nummer av "Det Bästa" från tidigt sextiotial där Sverige beskrevs som en sorts rostfritt land i höga nord, där alla kunde läsa, hade dusch hemma och talade med tonlösa men milda röster. Allt detta trots den hotfulla närheten till Sovjetunionen.

Det är exakt detta självgoda modernitetsevangelium som sextiotalsvänstern attackerar. Man påminner om globala frågor (Vietnam), om miljöhoten på välfärdsstatens bakgård (kvicksilver i fisk och fågelägg) om undfallenheten mot nazityskland. Man gör det också med argument om att detta är en falsk modernitet – det finns en annan som handlar om alla människor, överallt.

För att göra en lång historia kort: det är den på ytan okomplicerade moderniteten som brister, eller åtminstone blir allt annat än självklar, under det tidiga nittioalet. Av dramaturgiska skäl vill flera förlägga brottet mellan det "gamla" och det "nya" Sverige till mordet på Olof Palme 1986. Det är naturligtvis fel: vissa processer som skulle förändra landet hade inletts långt före hans död – så hade kapitalets internationalisering börjat underminera de nationella välfärdsstatslösningarna redan i samband med sjuttioalet oljekris (här som annorstädes). Andra sidor av efterkrigssveriges samhällslösningar står kvar långt efter skotten på Sveavägen i Stockholm.

Åtminstone fram till den stora finanskrisen år 1991. Under en borgerlig regering (1991–94) under ledning av Carl Bildt, som i olika internationella sammanhang gärna och vitt och brett uttalade sig om hur usla landets statsfinanser var, började den svenska kronan utsättas för hårda spekulationattacker. Regeringen ägnade sig (med stöd av socialdemokratin) åt ett hårdnackat försvar av kronans fasta växelkurs. Följden blev, under några dagar, en riksbanksränta på femhundra procent. Det var under en tid Weimarvindar i luften.

Orsakerna bakom krisen var naturligtvis flera: redan under den tidigare socialdemokratiska regeringen hade en skattereform genomförts som kraftigt underminerat skatteunderlaget, likaså hade en snabb och inte alls omdebatterad

avreglering av finans- och valutamarknaden ägt rum. Sverige hade som resultat av dessa reformer utan debatt fått ett skenande bankväsende, som blivit berusat av det snabba bortfallet av alla spärrar och regler och som helt saknade verklighetsförankring: man investerade hedjlost i fastigheter utan täckning i såväl Sverige som London med sparnas pengar. Följden blev en genomklappning där staten fick lösa ut ett antal konkurshotade banker och där en (Nordbanken, dagens Nordea) faktiskt för en tid förstatligades. Den räddningsaktionen betalar svenska skattebetalare ännu av. (I en intressant bok, *Så tänkte jag: politik & dramatik*, som utgavs hösten 2003 berättar den dåvarande socialdemokratiska statsministern Ingvar Carlsson om hur de tunga aktörerna bakom denna avreglering, finansministrar och riksbankschefer, till varje pris ville undvika en debatt om de stora samhällsförändrande reformer man genomförde. Det blev ingen diskussion, vare sig då eller när Riksbanken 1998 kopplades loss från regeringsmakten och gjordes till en självständig aktör.)

Orsaken bakom den villrådighet som präglar den svenska socialdemokratin vid denna tid står naturligtvis att söka lika mycket i Frankrike som någonsin på Wall Street. Under åttitotalet tar regeringen Mitterrand i med hårdhandskarna för att genomdriva en konsekvent socialdemokratisk politik av samma slag som under tidigare decennier varit framgångsrik i de skandinaviska länderna. Det faktum att stora Frankrike, under den länge populära Mitterrand, misslyckades med att genomdriva en sådan klassisk välfärdsstatspolitik ("le Big Bang") skapade i det tysta en stark villrådighet som skulle prägla den demokratiska vänstern under minst två decennier. Om ingen nationell välfärdsstat var möjlig – vad var då möjligt?

Hösten 1991 gör den svenska socialdemokratin så en plötslig helomvändning och skyndar sig att, i god tid före det valnederlag som man redan förutsett, komma först med att ansöka om medlemskap i EU. Man har börjat skissa på en ny, om inte utopi, så i alla fall *modell*. En modell man hittills inte lyckats kommunicera till merparten av sina väljare. Den om en större modernitet, fullkomligt kompatibel med den tidigare så framgångsrika. Vi kan kalla den en europeisk välfärdsstat. Men, och detta är av kritisk betydelse: detta är en omvändelse under galgen. Just tanken på en europeisk valutaunion hade fått Olof Palme att redan på sjuttitotalet se till att Sverige drog sig ur tankarna på ett EEC-medlemskap. Nu upplever man sig stå vid vägs ände.

Hur realistisk är tanken på en sådan Euro-välfärdsstat? Det är en trosfråga.

Vänsterdebattörerna i den tidigare nämnda artikeln i *Dagens Nyheter* har fattat beslutet att tro på den. Så har också allt större delar av den svenska vänstern. Helt nyligen kom till exempel nyheten att det svenska Vänsterpartiet, som trots nejsegern i folkomröstningen om EMU ändå går kräftgång och tappar väljare, nu bestämt sig för att stryka eller åtminstone tona ned det krav på utträde ur unionen som står inskrivet i partiets program. Striden kring denna symbolfråga rasar som bäst. Men utan tvekan har stora delar av den svenska vänstern, här förstådd som allt från Vänsterpartiet (tidigare "vänsterpartiet kommunisterna", VPK), över De gröna och socialdemokratins vänsterflygel börjat en omprövning av sitt förhållande till EU. Försiktigt och under svåra smärtor ansluter man sig stegvis till den under-galgen-utopi som socialdemokratin tyst formulerade i samband med nittitotalets svåra finanskriser.

Hur ska man då förstå det starka, för att inte säga rabiata, avståndstagande från EU som så länge präglat inte bara svensk vänster utan tidvis även en majoritet av den svenska väljarkåren? Det har att göra med två saker. Dels i

vilket läge och i vilket sammanhang EU-medlemskapet förbereddes och blev verklighet, som var det sämsta tänkbara. Dels med, skulle jag våga påstå, förändringar inom själva EU som ägt rum de senast tio åren, efter Sveriges medlemskap. Det går inte att förneka en bister sanning: under tidigt nittiotal såg EU ut som ett hot mot allt det som många svenskar förknippade med allt "modernt", ett hot mot välfärdsstatsidéer och alla jämlikhetstankar. Jag inser att det måste förklaras.

Den svenska socialdemokratin, som har den större delen av väljarkåren bakom sig, formulerar sitt plötsliga beslut att ansöka om EU-medlemskap som en del av ett krispaket i en svår nedgångsperiod. De närmaste åren, inledningen till det ur många synvinklar sett politiskt sjuka svenska nittioalet, spricker den svenska samhällslösningen alltmer i kanterna. Sjukhus privatiseras och säljs ut, daghem läggs ned, bibliotek stängs.

Inkomsklyftorna börjar för första gången sedan andra världskriget att öka. Och det går fort. Hela den samhällseliga infrastrukturen gungar, ofta under en stark ideologisk spårrelid och strid på medias scener: i debattartiklar i *Dagens Nyheter* hävdar flera ledande ekonomer att demokratin faktiskt måste sättas på undantag – för ekonomins skull. Förödande nog med hänvisning till just det faktum att den svenska Riksbanken skiljts från regeringen, enligt samma modell som idag ECB. Modellen borde nu användas för att lyfta ut mer makt från medborgarnas skadliga inflytande:

Makt måste utövas i kompetenta former och hanteras effektivt. Därför har Sverige fört bort den viktigaste delen av den ekonomiska politiken – penningpolitiken – från den demokratiska sfären. Av samma skäl bör vi överväga att lyfta ut skattepolitiken från den politiska domänen. Det är också i hög grad berättigat att fråga sig om inte andra missköta områden som energi- och trafikpolitiken bör hanteras av en grupp kompetenta medborgare utanför politiken. Vår form av demokrati verkar numera ha överlevt sig själv [...] När man ställer frågorna på detta sätt och tänker i termer av modern ekonomisk politik, av tendenser som utveckling mot EMU och annat öppnar sig alternativ som ter sig intressanta och fulla av löften.

(Professor Bo Södersten, *Dagens Nyheter* 14/12 1997)

Ord och inga visor. EMU alltså som ett alternativ till demokrati. Formulerat på Skandinavians största dagstidnings prestigefyllda debattsida. Vilken slutsats bör man dra? Vilket blir effekten på den allmänna opinionens syn på EMU?

Nittioalet framstår i backspeglarna som ett underligt berusat decennium; vi fick för första gången ett öppet rasistiskt parti i Riksdagen (även om det åkte ut efter två mandatperioder). Det gick inte heller att känna igen den ideologiska dagordningen på andra håll. Inte minst språket på ledarsidorna brutaliserades. I den konservativa tidningen *Svenska Dagbladet* beskrevs de föräldrar som värnade om barnomsorgen och i demonstrationer krävde fler daghem för "den råa egoismens politiska uttryck" och "det hårda egenintressets krassa uttryck". Borgerliga riksdagsmän drar sig inte för att jämföra en försvagad socialdemokrati med den nyss avlidna sovjetkommunismen ("samma socialism här som där".) Förvånade tjänstemän på utrikesdepartementet tar en dag strax efter den borgerliga valsegern 1991 emot en officiell inbjudan till en konferens i Washington för politiker och tjänstemän från östländer som nyss avskaffat sin kommunistiska diktatur. Det hela blir en liten diplomatisk incident.

Vad som pågår är redan här en strid om modernitetens innebörd. Den svenska högern, inspirerad av Reagan och Thatcher, lägger sig retoriskt i ett läge där ett avreglerat, privatiserat samhälle med allt större inkomstskillnader ("incitement") framställs som vägen framåt. Så döper Bildt-regeringen under en attack av omedveten hegelianism sin avreglerings- och privatiseringspolitik till "Den enda vägen". Detta hamras in med retorisk precision: detta är vägen framåt, större skillnader mellan människor, mindre av offentlig service. Det är den svenska varianten på "nanny society"-debatten i Storbritannien. Inte minst får "trickle-down-theory"-tänkandet ett brett genomslag i svensk politiskt debatt. Ju fler miljonärer ett samhälle kan uppvisa, desto bättre skall det gå för... alla? (Den svenske samhällsdebattören Anders Ehnmark döper träffande detta till "hästskitsteomet". Ju mer havre hästen proppar i sig, desto mer osmält havre skiter den ut åt sparvarna.)

Detta presenteras som en modernitet. Den nya. Den enda vägen framåt. Mitt i denna modernitet placeras den Europeiska unionen. Resultatet blir ett solklart fall av stark negativ, politisk betingning. Makten över vardagen, den infrastruktur som gör livet möjligt (vård, omsorg, vägar, telefoni) har plötsligt lyfts undan. Som argument för den ena nedskärningen efter den andra, liksom för hemligstämplar på politiska dokument och plötsliga inskränkningar i den svenska offentlighetsprincipen hänvisas till... Bryssel. Till "tvingande direktiv". Medierna skriver gärna om de enorma traktamenten som utbetalas till de svenska tjänstemän som nu pendlar till Bryssel eller Strasbourg. Det svenska EU-sekretariatet blir några år in i medlemskapet också scen för en av de största korruptionsskandalerna i modern svensk historia.

Att se medlemskapet i unionen som ett demokratiskt framsteg förefaller i det längsta mycket svårt. Om man nu inte råkat resa en hel del i Irland, och sett hur fattigdomen där långsamt perforeras. Eller sett hur Europas fattigaste land Portugal långsamt börjar bli mottagare för allt viktigare transfereringar.

Vad är orsak och vad är verkan? Är det den svenska välfärdsstatsmodellen som vacklar i en värld som präglas av de globala kapitalströmmarna, en utveckling som gör den större politiska plattformen EU nödvändig? Eller är EU i sig ett uttryck för den ekonomism och monetaristiska teoribildning som ser det som sin mission av skapa större inkomstklyftor och slå sönder all offentlig service?

Så, tror jag, kan man sammanfatta de båda grundhållningarna i svensk EU-debatt. Hittills har den senare tanken varit den som haft starkast fäste i de stora väljarskara. Och om vägen framåt bara leder till det förflutna man är glad att ha lämnat – varför ska man då röra sig alls?

När valresultatet efter folkomröstningen om medlemskapet i EU 1994 hade analyserats stod det klart att Sverige med en liten majoritet bestämt sig för att ansluta sig till unionen. Men efter hand blev också andra innebörder synliga i valresultatet. Den politiska tidskriften *Ordfront Magasin* hade 1994 ett omslag som framhöll en sådan oväntad innebörd. Omslagsbilden visade ett par tre, hittills okända öar ute i Östersjön, som hette sådant som "Stockholmsön" eller "Oslo-ön". På dessa nyupptäckta öar låg, visade det sig, alla Nordens större städer. De hade gått med i EU. Resten av de nordiska länderna, alla utanför de stora tillväxtregionerna, hade röstat nej. Således döpte tidskriften storstadsöarna till "EU-arkipelagen".

I EMU-omröstningen hade samma tendens förstärkts ytterligare. Det var bara två av Sveriges städer som ville vara med i EMU, Stockholm och Malmö. Betyder det att Sverige är på väg bort från EU?

Paradoxalt nog nej. Kanske till och med tvärtom. Beskedet att – till exempel – det svenska Vänsterpartiet inte längre vill ha med formuleringen om utträde ur Unionen i sitt partiprogram är en liten, men bestickande fingervisning. Förmodligen är det på det viset att den socialdemokratiska "under-galgen-utopin" arbetat sig in hos allt fler väljare. Man är inte längre totalt avvisande till EU, även om kunskaperna om Unionen är förfärande låga. Men har till och med, i skuggan av ett alltmer samtidigt isolationistiskt och expansivt USA börjat anse den som nödvändig.

Unionens demokratiska track record är dock knappast imponerande. Osäkerheten och inkompetensen i samband med Balkankrigen skapar ännu olust. Och så fort något inträffar som ger väljarna en anledning att påminna sig bilden av EU som en nyliberal byråkratimaskin som mal ojämlikhet så faller genast stödet för Unionen. Samtidigt lyckas man på ett förunderligt vis bortse från de ögonblick då EU visar sig från en annan sida, som en plattform för demokrati och jämlikhetsskapande transfereringar.

När journalisten och författaren Maciej Zaremba hösten 2002 i ett par stort uppslagna artiklar i *Dagens Nyheter* rapporterade från EU:s framtidskonvent kunde man märka ett yrvaket intresse från många håll. Inga svenska medier hade dittills rapporterat om konventet, än mindre om att det pågick en inomeuropeisk demokratidebatt. Såväl okunnigheten som det plötsliga intresset var – och är – symtomatiskt.

Det fanns ett problem i debatten så som den utvecklades under upptakten till EMU-omröstningen. Sedan ledande politiker bestämt sig för att försöka paketera valet som en fråga om färgen på sedlarna var det mycket svårt att byta taktik och inför väljarna gå ut och öppet presentera valet som en avgörande demokratifråga. Hade man gjort det från början, istället för att bagatellisera valet, hade valresultatet kunnat bli annorlunda.

Man hade till exempel kunnat diskutera problemen i Maastrichavtalet så som det ser ut, där Europeiska centralbanken tillmäts makten över samtliga de ekonomiska instrument man tidigare förknippat med socialdemokratisk eller socialliberal politik. Som möjligheten av att underbalansera statsbudgeten för att bygga nya infrastrukturer – det var så de svenska järnvägarna kom till vid artonhundralets mitt och industrins hjul började snurra. Den metoden är nu förbjuden inom ramen för ECB:s statuter. Man hade kunnat diskutera varför ECB:s regelverk prioriterar låg inflation ("stabilitet") framför låg arbetslöshet och varför det i så fall är nödvändigt att minska statens skatteunderlag till förmån för stabila valutakurser. Man hade också offentligt kunnat diskutera varför ECB, i sitt nyhetsbrev i juni 2003, i upptakten till den svenska valrörelsen, kom med dåligt underbyggd statistik som påstods visa att den redan hårt ansträngda svenska offentliga sektorn måste krympas, skäras ned och minskas ytterligare – till förmån för "privata initiativ".

Eftersom jag aldrig fick något svar på dessa frågor såg jag ingen annan möjlighet än att rösta nej. Det var ett motvilligt och sorgset nej. Men jag såg ingen annan utväg – om man inte skulle hamna i en situation där två olika moderniteter kortsluter varandra. Jag ser personligen inga problem med att vara för ett federalt Europa och för en gemensam valuta – men det låter sig inte förenas med att vara för ett ekonomiskt lag- och regelverk som uttryckligen förbjuder inkomstutjämnande åtgärder och långsiktiga, statliga satsningar på till exempel kostsamma infrastrukturbyggen – som den fiberoptiska "järnväg" hela Europa behöver för att få fart på det så kallade "Informationssamhället", men som ingen privat aktör med vett i skallen

kommer att åta sig att bygga.

Vad jag hade velat få diskuterat var till exempel möjligheten av att modifiera den ekonomiska policy som ligger bakom ECB:s arbetsmetoder – en policy som visat sig oförenlig inte minst med ekonomin så som den fungerar i unionens större medlemsländer.

Men om svenska politiker, till exempel den erkänt retoriskt skicklige statsministern Göran Persson, försökt ta alla dessa debatter och visa på vilken punkt de var förenliga med den socialdemokratiska samhällsmodell som väljarna åter gett sitt stöd i statliga och kommunala val – då hade som sagt valresultatet kunnat bli annorlunda. Nu gick inte bara Vänsterpartiet och de Grönas väljare till nej-urnan i valet – det gjorde också stora delar av det socialdemokratiska partiets kärnväljare.

Vad man inte vågade göra – och detta är min centrala tes – var att framhålla EU, i dess olika delar, som en del av samma modernitet som skapade välstånd och utjämning i Sverige under efterkrigstiden. Nu försökte man, med ett uttryck myntat av författaren Lars Gustafsson i samband med folkomröstningen om kärnkraft 1980, "bära en låst koffert förbi väljarna". Först under valkampanjens sista veckor började man tala allvar – i en situation där hållningarna redan var oförsonliga och positionerna låsta.

Den svenska eftervalsdebatten har präglats av en besviken ja-sida, som trots allt har det starkaste greppet över medierna. Storstädernas medelklass röstade ja. Stora delar av glesbygd och arbetarklass röstade nej – en förvånande skarp klasskillnad i rösterna blev en oförutsedd men tydlig linje i valresultatet. Några av öarna i EU-arkipelagen sjönk.

Besvikna ja-röstare har i debatten framfört de ganska förutsägbara åsikterna att just de människor som röstade nej var, låt oss kalla det "omoderna". Under valkvällen kallade en kommentator nej-röstarna för människor "med låg utbildning". Naturligtvis har det antytts att de som röstade nej gjorde det på grund av latent främlingsfientlighet. (Samtidigt har det visat sig omöjligt för ett främlingsfientligt parti att stanna kvar i den svenska riksdagen. Den som vill framhärda i en sådan tolkning får också problem med att förklara varför inte en enda röst har höjts mot utvidgningen av Unionen – det enda ansökarland som diskuterats med viss skepsis i svenska medier är Turkiet, med hänvisning till kurdfrågan.) Det var, under några veckor, ingen hejd på den upplysta medelklassens självgodhet.

Men den bilden stämmer inte. Samtidigt visar opinionsmätningarna ett mycket svagt stöd för tanken att Sverige skulle lämna EU.

Det verkar alltså finnas en paradox här. Samma människor som röstade nej till EMU vill alltså vara med i EU. Möjligen skulle sådana väljare, som jag själv, vara vilseledda av själva den konstruktion som den svenska EU-anslutningen tog. Just den fråga som sedan sjuttioalet hållit svensk socialdemokrati utanför EMU, valutaunionen (och därmed bortskrivandet av klassisk välfärdsstatspolitik) lyftes ut ur medlemsskapet och gjordes till en separat fråga. De laglärdade diskuterar nu, post festum, om Maastrichtavtalet tillåter en sådan uppdelning. Det är så dags att fundera på den saken nu.

Om nu den majoritet som röstade nej, där vi står i vår obildning i de illa upplysta delarna av landet, skall beskrivas som "omoderna" – då är det nog beroende av vilken modernitet man urskiljer som verklig och giltig.

I mina ögon framstår saken så här: ett av unionens stora problem i nuläget är den ekonomiska nittiotialsteori som byggdes in i Maastricht och i ECB:s statuter och som stämmer allt sämre med den ekonomiska verkligheten. Är den möjlig att ändra? Stabilitet må vara ett grundvillkor för att man skall kunna försvara de europeiska ekonomierna mot valutaspekulanter och nätverkssamhällets digitaliserade kapital. Men när stabilitet på de villkor ECB ställer upp inte kan uppnås i något av de stora kärnländerna är det dags att diskutera teori och regelverk. Som det stora svenska fackförbundet TCO framhöll i en rapport i våras kan stabilitetspolitiken i själva verket vara en av de faktorer som håller tillbaka tillväxt och högkonjunktur.

Det heter idag, när makthavare skall meddela sig med väljarna, att man "skickar signaler" – som om vi kommunicerade över stora avstånd. Vilken sorts "signal" skickar då det svenska valutfallet till övriga EU? Att vi inte vill "vara med?"

Nej, knappast. En möjlig läsning av det svenska valutfallet skulle istället kunna vara följande: Insikten om att EU inte första hand är ett eliternas berikningssystem och ett glaspärlespel för byråkrater har, efter tio år, arbetat sig in hos allt fler av de svenska väljarna. Man börjar fläckvis känna igen delar av den modernitet man förknippar med just det sociala framsteget, med, om man så vill, social rörlighet och ekonomisk utjämning.

Samtidigt uppfattar man, efter ungefär två decennier av ideologiskt vildsint debatt, just den Chicago–School–ekonomism som präglat den svenska högern och större delen av ekonomkåren under samma period, som det främsta hotet mot alla former av sociala framsteg. Mycket konsekvent har framstående svenska ekonomer, som Bo Södersten i citatet ovan, argumenterat för att "framtiden", det moderna, ligger i en nedrustning av alla former av social trygghet, i avskaffandet av jämlikhetsdealen, i allt större ekonomiska klyftor. En dyster sida av saken, som säkerligen påverkat valutfallet, är att det ofta varit samma politiska aktörer som framhållit EMU och den ekonomiska teori som finns inbyggd i stabilitetspakten som "framtid" och "modernitet."

De svenska väljarna verkar alltså vilja skilja på EU och EMU. Är det en alltför optimistisk tolkning att tro att detta är ett sätt att förhålla sig till det faktum att EU i sig rymmer två olika slags moderniteter, två djupt skilda sätt att se på framtiden? Och att man vill omfatta den ena men avvisa den andra?

Den fråga som de svenska väljarna bör ställa sig är en annan. Nämligen om den ekonomiska teori som präglat nedrustningen av svensk välfärd till dagens tillstånd, där allt fler tycker sig leva i ett slags krigsekonomi, verkligen är någonting som kommer *utifrån*. Eller om ett medlemskap i alla EU:s avtal, delunioner och samarbetsformer i längden inte är det bästa sättet att skydda sig från sina egna, inhemska "plundrande eliter".